

KÜNTİ

(الكنتى)

Batı ve Kuzey Afrika'da
etkili olan bir mutasavvıf
ve ulemâ ailesi.

Batı Sahrâ'da Araplaşmış Zenâte Berberileri'nden Morlar'ın bir kolu olan ve Cezayir, Moritanya, Mali, Nijer, Nijerya dahil geniş bir coğrafyaya yayılan Künte kabilesinin sahâbî Ukbe b. Nâfi' el-Fihri'nin soyundan geldiği kanaati yaygındır. Kabile, XV. yüzyıldan itibaren Cezayir'in Tuvât ve Moritanya'nın Tagant bölgelerinde nüfuz sahibi olmaya başladı. Kâdiriyye tarikatını Batı Sahrâ'da yayan Sîdî Ahmed el-Bekkâ (el-Bekkây) el-Küntî ve Orta Sahrâ ile Bilâdüssûdan'da aynı tarikatı Muhammed b. Abdülkerîm el-Megilî ile birlikte yayan oğlu Sîdî Ömer eş-Şeyh el-Küntî XV-XVI. yüzyıllarda kabilenin önde gelen şahsiyetleridir. Evlâdü'l-Vâfi isimli Kuntalar'ın alt kolu XVIII. yüzyılın başında Mali'nin Azavâd bölgesine göç ederek vaha şehri Aravan ve çevresine yerleşti. İlim ve tasavvuf ehli olarak tanınan birçok kişiyi yetiştiren Künte kabilesinin XVIII ve XIX. yüzyıllardaki nüfuzunu Sîdî Muhtâr el-Küntî, oğlu Sîdî Muhammed ve torunu Ahmed el-Bekkâ Sahrâ bölgesiyle Batı ve Kuzey Afrika'da yaydılar.

Muhtar el-Kebîr b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Küntî, 1142 (1729) yılında Mali'nin kuzeydoğusundaki Azavâd bölgesinin merkez şehri Aravan'a bağlı Kathib Ughalu köyünde doğdu. İlk eğitimini babasından ve annesinin babası Sîdî Abdülkerîm'den aldı. On yaşında iken babasının vefat etmesi üzerine büyük kardeşi Sîdî Muhammed Ebû Hâmiye tarafından yetiştirildi. On üç yaşında Aravan'a yakın Mebrûk köyüne giderek Ag el-Kelhurmi'den nahiv, hitabet ve fıkıh dersleri aldı. Bir müddet sonra sağlığı bozulunca hocasının tavsiyesi üzerine Tînbüktü'ye gittiyse de Kâdiriyye'nin bölgedeki şeyhi Sîdî Ali b. Necîb'in derslerini takip etmek üzere Aravan'a döndü. Dört yıl boyunca ondan fıkıh, tasavvuf, hadis ve tefsir, ardından diğer bazı âlimlerden nahiv, hitabet ve edebiyat okudu. Kâdiriyye, Nakşibendiyye ve Şâzeliyye tarikatları hakkında bilgi sahibi olduktan sonra Ali b. Necîb'den Kâdirî virdini aldı. 1757'de hocası vefat edince onun yerine geçti; ilmi birikimi ve tasavvufi tecrübesiyle kendini XVIII. yüzyılın müceddidi ilân ettiği gibi çevresi tarafından da kutbül-aktâb ka-

bul edildi. XV. yüzyıldan itibaren Bekkâiyye olarak bilinen Kâdiriyye'nin bu kolu ona nisbetle Muhtâriyye-Küntiyye diye anılmaya başlandı. Tînbüktü'nün 400 km. kuzeyindeki Hille'de açtığı zâviyede yaklaşık elli yıl boyunca tarikatını Sahrâ, Bilâdüssûdan, Gambia, Senegal'in Kazamans bölgesi, Gine Bissau, Liberya ve Gana'ya kadar yaydı. Devlet adamlarından ona bağlanan Mâsinâ Emîri Şehu Ahmedü (Ahmedü Lobbo) ve Sokoto Emîri Osman b. Fûdî de Nijer, Nijerya ve Kamerun'a kadar bu tarikatın nüfuzunu genişlettiler.

Bütün Künte kabilesi ileri gelenleri gibi herhangi bir idarecinin hizmetine girmekten kaçınan Muhtâr el-Küntî, vefatına kadar çevresindeki sultanlıklar ve emirlikler arasında cereyan eden savaşlarda ve Tevârik kabileleri içindeki taht kavgalarında barışı kurma yönündeki gayretleriyle tanındı. Mâsinâ Emîri Şehu Ahmedü ve el-Hâc Ömer'in cihad konusundaki tavırlarını benimsemezken Osman b. Fûdî'nin cihadını desteklemekte sakınca görmedi. Ayrıca otoritesi sayesinde Sahrâ ticaretinde güvenliği sağladığından bölgede düşmanlıklar azaldı ve ahalinin hayat seviyesi yükseldi. Sık sık seyahate çıkan Muhtâr el-Küntî bu dönemlerde vekil olarak yerine hanımı Şehya'yı bırakıyordu. Küntî'nin Halîl b. İshak'ın Mâlikî fıkıhına dair *el-Muhtaşar*'ını erkek talebelere okuturken hanımının aynı kitabı kız öğrencilere okuttuğu kaydedilir (Abdülhay el-Kettânî, I, 136).

Nijer'den yaptırdığı tuz ticareti ve Tuvât ile Tînbüktü arasındaki bütün ticaretinden elde ettiği gelirle geçinen Küntî bugünkü Nijer, Mali, Moritanya, Senegal ve Nijerya gibi ülkelerden gelen çok sayıda öğrencinin ihtiyaçlarını da karşılıyordu. Tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı ile tasavvuf konularında yetiştirdiği bu öğrencileri vasıtasıyla Kâdiriyye tarikatı Sahrâ'nın doğusundan Atlas Okyanusu sahillerine kadar geniş bir coğrafyada güçlendi. Muhtâriyye zâviyeleri Sahrâ ve Bilâdüssûdan'ın çeşitli devletleri yanında Mağrib'in önemli şehirlerinden Miknâs, Fas, Rabat ve Merakeş'te de açıldı. Küntî 1226 (1811) yılında vefat etti.

Muhtâr el-Küntî fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, kelâm, tasavvuf, ahlâk, ensâb, tarih, sîret, vaaz ve irşad, edebiyat ve nahiv gibi birçok ilim dalında kaleme aldığı 314 kitap ve risâle yanında sultanlara, emirlere ve talebelere yüzlerce mektup

yazmıştır. Bu eserlerin yazma nüshaları başta Tînbüktü Ahmed Baba Dokümantasyon ve Tarih Araştırmaları Merkezi olmak üzere Rabat Kraliyet Sarayı ve Halk kütüphaneleri, Paris Bibliothèque Nationale ve Sahrâ'daki özel kütüphanelerde bulunmaktadır. Mâlikî fıkıhına dair bir muhtasar olan *Hidâyetü't-tullâb* adlı kendi eserine *Fethü'l-vehhâb 'alâ Hidâyeti't-tullâb* adıyla yazdığı şerh yanında *Fikhü'l-'ayân fi haka'iki'l-Kur'an ve's-sünne*, *Keşfü'n-nikâb 'an es-râri Fâtihatü'l-kitâb*, *Keşfü'l-lebs fî mâ beyne'r-rûh ve'n-nefs*, *el-Cür'atü's-şâfiye ve'n-nefhatü'l-kâfiye*, *Nüzhetü'r-râvî ve buğyetü'l-hâvî fi't-tevhîd*, *Kitâbü'l-Münne fi itikâdi Ehli's-sünne*, *Ma'nâ kelime'ti'l-ihlâş*, *Nefhu't-tîb fi's-şalât 'ale'n-nebiyyi'l-habîb*, *Dîvânü'l-mülûk fi şalâtini's-Sûdan*, *Kaşide fi medhi'r-Resûl*, *Zevâlü'l-ilbâs fi tardı'l-vesvâsi'l-hannâs*, *el-İrşâd fi meşâlihi'l-'ubbâd*, *el-Ecvibe-tü'l-mühimme li-men lehü bi-emri dînihi'l-himme*, *Mecmû'a min ahzâ-bihî* adlı eserleri, ayrıca Arap grameri hakkında İbn Mâlik'in *el-Makşûr ve'l-memdu'd* adlı eseri için kaleme aldığı *Fethü'l-vedûd* isimli şerhi bunlardan bazılarıdır. Soru-cevap şeklinde dinî meselelerle ilgili önemli bilgileri ve fetvalarını ihtiva eden *el-Ecvibe* ve *Fetâvâ* adlı eserleri de bulunmaktadır.

Küntî'nin sekiz oğlundan biri olan Sîdî Muhammed 1178'de (1765) doğdu. Babasının yanında bir taraftan eğitimini tamamlarken diğer taraftan sosyal ve siyasal konularda onun yardımcısı oldu. Bu sırada Küntî'nin diğer oğulları Malî'nin Azavâd ile Moritanya'nın Havz (Hodh) bölgelerindeki kabilelere reislik yapıyorlardı. Küntî'nin kendisine halef tayin ettiği Sîdî Muhammed, onun vefatı üzerine Muhtâriyye'nin başına geçip Hille'deki merkez zâviyeyi idare etti. 1241 (1826) yılında ölümüne kadar babasının izinden giderek bölgede saygın bir kişiğe sahip oldu. Müridlerinden Şeyh Sidiya Moritanya'da Muhtâriyye'yi yayarken Ahmedü Bamba Senegal'de Müridiyye'yi kurdu.

Sîdî Muhammed çok sayıda kitap kaleme almış olup bunların önemli bir kısmı Tînbüktü Ahmed Baba Dokümantasyon ve Tarih Araştırmaları Merkezi'nde bulunmaktadır. *Kitâbü't-Tarâ'if ve't-te-lâ'id min kerâmâtî's-şeyheyni'l-vâlide ve'l-vâlid* dışında Tekrûr, Sahrâ ve Moritanyalı âlimlerinin hayatı ve eserle-

rini anlattığı *İzâletü'r-reyb, Cünnetü'l-mürîd dâne'l-merîd*, Mâsinâ Emîri Şehu Ahmedü'ye verdiği cevapları topladığı *el-Ecvibetü'l-Fûlâniyye* bölge tarihi ve özellikle Künte kabilesinin tarihi açısından önemlidir. Diğer başlıca eserleri de şunlardır: *el-Ecvibe 'an mesâ'ili'l-fıkhıyye, Risâle fi hukuķi'n-nisâ'*, *el-'Aķidetü's-sünniyye, Şerhu ismil-lâhi'l-a'zam, er-Ravzû'l-ħasîb şerhu Nefhi't-tîb, Cevâb 'an şelâsi mesâ'il bi'l-virdi'l-Kâdirî, Şerhu hîzbi'l-esrâr, Şelâsü ħaşâ'id fi medhi'r-Resûl, Risâle ilâ Ahmed Lübbü el-Fûlânî emîru Mâsinâ, Maķâle fi'l-aķlâķi'd-dîniyye ve'l-va'z, el-Vaşıyyetü'l-fâķhire.*

Sîdî Muhammed'in 1217 (1802) yılında doğan oğlu Ahmed el-Bekkâ öğrenimini dedesinin ve babasının yanında tamamladı. Babasının vefatı üzerine yerine geçen ağabeyi Sîdî el-Muhtâr es-Sagîr ile birlikte 1831'de Tinbüktü'ye yerleşti. Ağabeyi 1264'te (1848) vefat edince Muhtârîyye tarikatının başına geçti. Tarikat ona nisbetle Bekkâiyye diye de anılmaktadır. Mâsinâ, Sokoto, Hogar ve Tuvât'a birçok defa seyahat etti. Onun dönemi, el-Hâc Ömer'in Tukulör Devleti'ni kurması ve Avrupalı seyyahların bölgeye gelmeleriyle hareketli hadiselerle sahne oldu. el-Hac Ömer'e karşı Mâsinâ emîriyle beraber hareket eden ve el-Hâc Ömer'in temsil ettiği Ticânîliğin kendi bölgesinde yayılmasını istemeyen Ahmed el-Bekkâ, Mâsinâ ve Segu hâkimlerinin güçlerini birleştirerek ona karşı gelmelerini sağladı. 1862'de Hamdallahî'nin el-Hâc Ömer'in eline geçmesi üzerine onunla barış yapmak için uğraştı. el-Hâc Ömer ondan Hamdallahî'ye gelip bağlılığını bildirmesini isteyince Ahmed el-Bekkâ, Künte birliklerini savaşa sokarak Mâsinâ ordusuna destek verdi. el-Hâc Ömer'in 1864'te ölmesi üzerine Mâsinâ ile ittifakı bozuldu. Bunu fırsat bilen Bandiagara'daki Ticânîler saldırıya geçerek 1281 (1864-65) yılında Ahmed el-Bekkâ'yı öldürdüler.

Otuzu şiir kitabı olmak üzere Ahmed el-Bekkâ'nın kaleme aldığı 100'den fazla eserden altmış kadarı Tinbüktü Ahmed Baba Dokümantasyon ve Tarih Araştırmaları Merkezi'nde muhafaza edilmektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Urcûzetü'l-mezâhibi'l-erba'a, Risâle fi ħukmi bey'i'l-milħ bi't-ta'ām, Mesâlikü'l-cinân, Ķaşıde fi medhi'r-Resûl, Ķaşı'id fi't-tevhîd, Şelâsü resâ'il ilâ Fûlânî Mâsine, Risâle ile'l-emîr Ah-*

med b. eş-Şeyħ Ahmed el-Fûlânî, Risâle fi şe'ni ħayfihi'l-İngilizî (Barth), Manzûmât mütenevvi'a, Risâle ilâ ih-vânihi mine'l-Fûlân, Risâle ilâ ebnâ'i 'ammihî.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ebû Bekir el-Vülâtî, *Fethu's-şekûr fi ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'ti-Tekrûr* (nşr. M. İbrâhimel-Kettânî – Muhammed Hâccî), Beyrut 1401/1981, s. 152-153; J. C. Froelich, *Les musulmans d'Afrique noire*, Paris 1962, s. 222-227; M. Abitbol, *Tombouctou et les Arma*, Paris 1979, s. 187, 193, 226, 228-231, 236-238; Mahmoud Abdou Zouber, "al-Shaykh al-Sîdî al-Mukhtar al-Kabîr (1729-1811)", *Culture et civilisation islamiques-Le Mali*, Rabat 1988, s. 216-220; Sîdî Amar Ould Ely, "al-Kunti al-Shaykh Sîdî Muhammad", *a.g.e.*, s. 229-234; a.mlf., "Ahmad al-Bakkay (1803-1869)", *a.g.e.*, s. 245-252; Mohamed Ould Cheick, "Shaykh Bay al-Kunti", *a.g.e.*, s. 266-272; Ab-dülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 136; *Fihrisü maĥtûâtî Merkezi Ahmed Bâ-bâ li't-tevşîk ve'l-buĥûşî't-târiĥiyye bi-Tim-büktü*, London 1995-98, I-V, tür.yer.; J. O. Hun-wick, *Arabic Litterature of Africa: The Writings of Central Sudanic Africa*, Leiden 1995, II, tür.yer.; a.mlf., "Kunta", *EP* (Fr.), V, 393-396; Ahmed Vüld Muhammed Yahyâ, *Fihrisü maĥtûâtî Şin-ķiĥ ve Vâdân* (nşr. U. Rebstock), London 1417/1997, tür.yer.; Ismael Hamet, "Littérature arabe saharienne", *RMM*, XII/10 (1910), s. 194-213; sy. XII/11 (1910), s. 380-405; a.mlf., "Les Kounta", *a.e.*, XV/9 (1911), s. 302-318; Abdelkader Zebadia, "The Career of Ahmed al-Bakkay in the Oral Evidences and Recorded Documents", *RHM*, sy. 3 (1975), s. 75-83; C. C. Stewart, "Bakka'i al-Kunti, Ahmad al", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, I, 182-184.

AHMET KAVAS

KÜNYE

(الكنية)

Arap toplumlarında kişiler için kullanılan ve genelde ebû kelimesiyle yapılan tanıtıcı ibare.

Sözlükte "maksadı üstü kapalı ve dolaylı şekilde anlatma, kinayeli söz söyleme" mânâsındaki *kinâye* ile aynı kökten gelen *künye* Ebû'l-Kâsım, Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Ümmü Zeyneb gibi kişinin daha çok ilk çocuğuna izâfetle anılmasını ifade eder. Kişinin İbn Uleyye, İbn Ömer, İbn ammi Resûlillah, İbn Abdülmuttalib, Uhtü Hârûn, Ebû Mûsâ, Ammü Resûlillah gibi anne, baba, dede, kardeş, amca, hala, dayı, teyze vb. yakınlarından birine izâfesinin künye olup olmadığına ihtilâf edilmiştir. Bu tür izâfeler daha çok, bir yakınıyla anılmanın kişiyi daha iyi tanı-tacağı veya ona bir şeref kazandıracağı

düşüncesiyle yapılır. Medih, zem ve vasıf ifade eden izâfeler künye değil lakap sayılır. Künye, yazım geleneğinde lakaptan sonra ve isimle nisbeden önce yazılır.

Künyenin menşei hakkında değişik görüşler vardır. İbnü'l-Esir başlangıcını bir Arap hükümdarının hikâyesine dayandırırken (*Kitâbü'l-Muraşşa'*, s. 26) Hüseyinî bunun, daha mantıklı bir ihtimalle geçmişte düşmanlıkların hiç eksilmediği Arap yarımadasında kişinin adını gizleme ihtiyacından doğmuş olabileceğini ileri sürmektedir (*Türâşünâ*, IV/4 [17], s. 10). Künye, fazilet veya uğur getireceği ümidiyle karşıt anlam belirtmek veya kişinin, hayvanın yahut eşyanın tanınan bir özelliğini ifade için de yapılır. Bazen bir kimse çocuğuna meselâ "ebû'l-fazl" künyesini vererek onun faziletli biri olmasını umar. Künye bazan da âmâ için "ebû basîr" (görenin babası), Azrâil yahut ölüm için "ebû yahyâ" (hayatın babası) denilmesi gibi aksi anlam vermek üzere kullanılır. İbn Manzûr künyenin, tamamen ismin yerini alarak veya anılması hoş görülmediği zaman gizlenmesi amacıyla yahut saygı ifadesi olarak kullanıldığını söyler (*Lisânü'l-'Arab*, "kny" md.). Arap geleneğinde yaş, mevki ve fazilet bakımından üstün olan kimselere künyeleriyle hitap etmek âdaptan sayılır, özellikle emîrler bunun aksine davranılmasını ve kendilerine adlarıyla hitap edilmesini hakaret kabul ederlerdi. Bundan dolayı Kur'an'da Ebû Leheb'in künyesinin zikredilmesi (Tebbet 111/1), onun kişiliğinin saygınlığına değil adının (Abdüluz-zâ) "puta kulluk" anlamı taşımasına yolculmuştur. Ayrıca kâfir ve müşrikler künyeleriyle meşhur iseler bu şekilde anılmalarında bir sakınca görülmemiştir; nitekim Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib iman etmediği halde künyesiyle tanı-nıyordu.

Künye kız veya erkek ayrımı yapılmaksızın en büyük çocuğa göre verildiğinden Resûl-i Ekrem, Ebû'l-Kâsım künyesini ilk çocuğu olan Kâsım'dan alırken sahâbeden Temîm ed-Dârî kızının adıyla Ebû Rukayye şeklinde künyelenmiştir. Öte yandan diğer çocuklarından birinin veya birkaçının adıyla künyelenenler de bulunuyordu. Oğlu İbrâhim doğduğunda Cebrâil'in Hz. Peygamber'e "Yâ ebâ İbrâhim" diye hitap ettiği rivayet edilir (Dûlâbî, I, 10). Hz. Osman'ın Ebû Amr, Ebû Abdullah ve Ebû Leylâ şeklinde üç künyesi vardı. Hz. Ali'nin asıl künyesi Ebû'l-Hasan olmakla birlikte Resûl-i Ekrem kendisine Ebû Tûrâb da (toprak babası) derdi; an-